

Božo Repe

Katoliška cerkev in oblast v osemdesetih letih*

Osemdeseta leta so bila poleg dogajanja na drugih področjih v Sloveniji tudi izrazita prelomnica v odnosih med Katoliško cerkvijo in državo. Vzroki so bili različni: zunanje-politične razmere, položaj v Jugoslaviji, postopna liberalizacija slovenske politike, pa tudi kadrovske spremembe v cerkvenem vrhu v Sloveniji ter z njimi povezana spremenjena politika Katoliške cerkve. Med zunanjepolitičnimi razlogi je bila na prvem mestu politika Vatikana, ki se je spremenila z izvolitvijo papeža Janeza Pavla II leta 1978. Čeprav je po eni strani papež pri oblasteh zbujal zaskrbljenost zaradi protikomunizma, pa je po drugi strani kazal tudi naklonjenost do Jugoslavije in njene politike, ki je bila v odnosu do verskih skupnosti precej blažja kot v večini vzhodnoevropskih držav, podobna stališča pa sta imeli obe državi tudi do nekaterih svetovnih vprašanj (mir, razorožitev, razmere v tretjem svetu). Negotovost pa so pri jugoslovanskem in slovenskem političnem vodstvu zbujale njegove interpretacije človekovih pravic. V encikliki, ki jo je dal v javnost pred madridskim srečanjem članic Evropske konference o varnosti in sodelovanju leta 1979, je papež zavzel stališče, da versko prepričanje ni zasebna, pač pa javna stvar in mora zato družba omogočiti, da se tudi javno izpoveduje. V slovenskem političnem vrhu so bili prepričani, da gre tu za odstopanje od koncilskih usmeritev in da bo Katoliška cerkev v Sloveniji sledila papeževi politiki in začela postavljati politične zahteve v smislu enciklike.¹

Vatikan je v šestdesetih in sedemdesetih letih Katoliško cerkev v Jugoslaviji obravnaval kot celoto, na njegovo politiko je imela zelo velik vpliv zlasti hrvaška Katoliška cerkev, ki je bila bolj militantna od slovenske in je s hrvaškimi in jugoslovanskimi oblastmi tudi imela precej bolj zaostren odnos. Tudi sedež Jugoslovanske škofovske konference je bil v Zagrebu, njen predsednik pa je bil hrvaški kardinal dr. Franjo Kuharić. Osrednji cilj Hrvaške katoliške cerkve v začetku osemdesetih let je bil, da preko Jugoslovanske škofovske konference doseže obisk papeža v Jugoslaviji (predlagala je, naj bi do njega prišlo leta 1984), na versko vsebino načrtovanega obiska oz. kraje, ki naj bi jih obiskal, pa je želela imeti odločilen vpliv. Papeža je sicer uradno povabil predsednik predsedstva SFRJ med obiskom v Vatikanu leta 1981, vendar datum ni bil določen. Zaradi odprtih vprašanj v zvezi s tem (vprašanje opredelitve odnosa do ravnanja hrvaške cerkve med vojno, vprašanje kardinala Stepinca, obisk Jasenovca, ki so ga zahtevali zlasti v Srbiji in morebitno opravičilo) potem do obiska ni prišlo. Obstajali so sicer še drugi razlogi, med njimi nestrinjanje z obiskom v vrhovih Pravoslavne in Muslimanske cerkve v Jugoslaviji in ekonomska situacija (Jugoslavija je že bila organizatorica olimpijskih iger v Sarajevu leta 1984 in si po mnenju politikov še enega velikega spektakla, kakršen bi bil papežev obisk, ni mogla privoščiti). Slovenska Katoliška cerkev na obisk ni mogla kaj dosti vplivati, je pa novi nadškof dr. Alojzij Šuštar slovenskim oblastem obljubil, da jih bo sproti obveščal o morebitnih odločitvah v zvezi s tem, čeprav je

* Akademiku profesorju dr. Janku Pleterskemu ob 80 - letnici.

¹ Magnetogram 15. seje Predsedstva Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, ki je bila dne 5. februarja 1979 ob 10. uri v prostorih CK ZK Slovenije, ARS, dislocirana enota I (Arhiv CK ZKS).

sicer dvomil, da bo do obiska prišlo kmalu, ker papež ne bi želel obiska brez dogovora z Muslimansko in Pravoslavno cerkvijo v Jugoslaviji.²

Novi papež je sprva razmere v Jugoslaviji in Sloveniji, kot kaže, poznal slabo³, saj se je tedaj ukvarjal predvsem z globalno strategijo, hkrati pa je bila njegova pozornost namenjena razmeram v vzhodnoevropskih državah. To pa seveda ne velja za vatikansko diplomacijo, ki je zelo tenkočutno spremljala razmere in tudi zaznavala distinkcije v položaju katoliške cerkve v posameznih republikah. Na drugi strani je tudi slovenska politika imela kar precej kanalov, po katerih je skušala vplivati na kadrovske in druge poteze Vatikana v Sloveniji. Ne nazadnje so ji možnost neposrednih stikov z vatikanskimi predstavniki omogočali jugoslovanski veleposlaniki, ki so bili po neformalnem dogovoru v zveznem sekretariatu za zunanje zadeve običajno Slovenci (v času, ki ga obravnavamo najprej Svete in nato Cigoj). Ko je Štefan Cigoj decembra 1985 papežu predal akreditive so bili v slovenskem vrhu prepričani, da v Vatikanu zelo dobro vedo, da so odnosi med Katoliško cerkvijo in državo oz. družbo »v posameznih republikah (ki so po ustavi pristojne za urejanje pravnega položaja verskih skupnosti)...glede na nekatere zgodovinske in politične pogojenosti v določeni meri različni...Ocenjujejo, da so ti odnosi dosegli zelo stabilen nivo v SR Sloveniji, kjer se problemi, ki nastajajo v družbeni praksi, rešujejo z dobro voljo in v duhu dialoga in medsebojnega spoštovanja.«⁴

Po nastopu novega papeža in dve leti za tem tudi z nastopom novega metropolita dr. Alojzija Šuštarja v Sloveniji, so se okrepila prizadevanja slovenskih predstavnikov Katoliške cerkve, da delujejo čim bolj samostojno, tako v odnosu do Vatikana kot pri mednarodnih stikih (ki so se zaradi Šuštarjevih zvez zelo okrepili), čeprav se niso izogibali tudi jugoslovanskemu okviru, to je Jugoslovanski škofovski konferenci (Šuštar je celo postal njen podpredsednik).

Zaskrbljenost v slovenskem političnem vrhu glede sprememb cerkvene politike je na prelomu osemdesetih let izhajala tudi iz ugotovitev da »cerkev želi biti ali želi znova postati bolj čvrsto kot je bila zadnja leta globalni ideološki faktor ali integrativni ideološki faktor v svetu.«⁵ Cerkev naj bi se zato intenzivno povezovala s tistimi vladami in tistimi političnimi silami, ki se borijo za stvari, za katere je cerkev zainteresirana. Potrditev takih ocen naj bi bili dogodki na Poljskem nekaj kasneje, leta 1980 (delavski štrajk v Gdansku, ustanovitev sindikata Solidarnosti ki ga je Katoliška cerkev podprla, uvedba izrednega stanja). Cerkev je tam kot opozicijska sila po mnenju Mitje Ribičiča, predsednika RK SZDL, »maksimalno izkoristila priložnost, da si v tej situaciji pridobi neke koncesije«, vendar »je vendarle vodila račun o tem, da ne bi šla preko roba.«⁶ Politiki so se bali, da ne bi ob zaostrovanju gospodarskih razmer v Jugoslaviji Katoliška cerkev s podporo papeža skušala ubrati podobne korake, zato je jugoslovanski zunanji minister Josip Vrhovec med obiskom v Vatikanu papeža opozo-

² Mitja Ribičič: Zapis razgovora z metropolitom dr. Alojzijem Šuštarjem, 12. september 1980, ARS, dislocirana enota II- Arhiv RK SZDL).

³ Po pričevanju dr. Alojzija Šuštarja je na obisku pri papežu kmalu po nastopu škofovske službe le-tega hotel podrobneje seznaniti z razmerami v Jugoslaviji in posebnostmi Slovenije ter mu nekatere stvari ponazoriti tudi na zemljevidu, vendar so v papeževi pisarni imeli na razpolago le zemljevid Kraljevine Jugoslavije še izpred druge svetovne vojne.

⁴ Informacija o odnosih med Jugoslavijo in Vatikanom ob 20-letnici podpisa protokola, Republiški komite za mednarodno sodelovanje, ARS (Arhiv vlade RS).

⁵ Zapisnik 15. seje predsedstva CK ZK Slovenije, ki je bila 5.2. 1979, ARS, dislocirana enota I (Arhiv CK ZKS).

⁶ Mitja Ribičič: Zapis razgovora z metropolitom dr. Alojzijem Šuštarjem, 12. september 1980, ARS, dislocirana enota (arhiv RK SZDL).

ril, da obstajajo v Jugoslaviji tri večje konfesionalne skupnosti in da država pač ne more dajati enakih koncesij, kot so jih oblasti na Poljskem, ki je večinsko enokonfesionalna in tudi v drugačnem položaju kot Jugoslavija. V Sloveniji je dr. Alojzij Šuštar zagotavljal, da vrh Katoliške cerkve razmer na Poljskem in v Jugoslaviji (ki ima drugačen, to je samoupravi sistem) ne povezuje, da pa je treba samoupravljanje bolj izkoristiti v korist ljudi, tudi vernih.

Usmeritev Vatikana in Katoliške cerkve je bila na začetku osemdesetih let že povsem jasna. Slovenski politiki so ocenjevali, da bo poskusila doseči podobne cilje kot poljska, saj je cerkveni vrh kljub verbalno drugačnemu stališču samoupravni socializem štel zgolj za inačico komunizma, proti kateremu se je treba boriti in ga dolgoročno uničiti. Pripravljenost na dialog pa je bila kljub temu iz več razlogov opazna na obeh straneh. Politične oblasti so bile zadovoljne z ravnanjem cerkve ob smrti Josipa Broza – Tita (cerkev položaja ni »izkoristila« za dejavnost proti sistemu, v cerkvah so brali maše v njegov spomin, maša je bila tudi v Vatikanu). Tudi sicer so že konec sedemdesetih let oblasti začele popuščati pri nekaterih ideoloških vprašanjih. Tako naj izražanje verske pripadnosti ne bilo več problem za opravljanje nekaterih poklicev, med njimi zlasti za učitelje (izjema naj bi bil predmet samoupravljanje s temelji marksizma), čeprav je bila oblast prepričana, da cerkev sistematično usmerja vernike v pedagoške poklice.⁷ Enako naj bi na splošno veljalo za dosego političnih funkcij na nižjih ravneh, znotraj SZDL pa tudi na višjih. Zveza komunistov naj bi imela tudi večje razumevanje za komuniste v vaških okoljih (ki se zaradi tradicionalnega okolja poročajo cerkveno, udeležujejo verskih obredov ipd., op.p.), čeprav je na načelno stališče, da so tudi verni lahko člani ZK vodstvo po notranjih polemikah, pristalo šele desetletje kasneje, v času nastajajočega političnega pluralizma in prvih političnih zvez. Pred tem je izhajalo iz stališča, da tisti, ki zahtevajo vključevanje vernikov v zvezo komunistov »pozabljajo, da so v konceptih partij razlike in da delujejo partije v Evropi v različnih razmerah. Če bi partije, ki delujejo v večstrankarskih sistemih, vključevale v svoje vrste samo ateiste, bi že vnaprej pristale na to, da bi se kristjani odločali za druge stranke, kar pomeni, da bi že a priori pristale na to, da so manjšina.«⁸

Na drugi strani so kadrovske spremembe v vrhu slovenske politične cerkve nakazovale, da Vatikan do določene mere upošteva želje slovenskih oblasti, vendar pa ne bo šel v pretirano zbliževanje z njimi pri ideoloških vprašanjih. Slovenske oblasti so si ves čas prizadevale, da bi z notranjo diferenciacijo v cerkvi ustvarile skupino, ki bi bila naklonjena samoupravni socialistični družbi in dialogu z njo in čim bolj neodvisna od vatikanske politike. Na nižji ravni je temu služilo Slovensko duhovniško društvo, na višji ravni so se naslanjali na nekatere dostojanstvenike, zlasti mariborskega pomožnega škofa dr. Vekoslava Grmiča, ki je bil naklonjen zbliževanju katoliške in marksistične miselnosti in je aktivno deloval v RK SZDL. Zato je bilo za politični vrh neprijetno imenovanje dr. Franceta Krambergerja za mariborskega škofa, čeprav so po drugi strani neimenovanje Grmiča sprejeli realistično, saj je bil Grmič zelo izpostavljen in bi bilo njegovo imenovanje lahko ocenjevano tudi kot podrejanje cerkve zahtevam slovenskih oblasti. Zato je Mitja Ribičič na prvem srečanju z dr. Alojzijem Šuštarjem, nekaj dni po njegovi posvetitvi v ljubljanskega nadškofa in metropolita (aprila 1980), ko je apeliral, naj bi imenovali Grmiča za mariborskega škofa, hkrati tudi nakazal, da bodo oblasti brez večjih zaostrovanj sprejele tudi drugačno rešitev, saj bo Grmiču »morda prav škofovstvo vezalo roke, da ne bo mogel toliko in tako pogumno odpirati zanimivih problemov sožitja

⁷ Magnetogram 15. seje predsedstva centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, ki je bila 5. februarja 1979 ob 10. uri v prostorih CK ZK Slovenije, ARS (dislocirana enota I), razprava Franca Šetince.

⁸ Informacija s 15. seje predsedstva CK ZK Slovenije o nekaterih aktualnih vprašanjih odnosa socialističnih sil do religije, cerkve in klerikalizma, 22.2. 1979, ARS, dislocirana enota I (Arhiv CK ZKS).

med cerkvijo in socialistično družbo.⁹ Oblasti so zaradi neimenovanja Grmiča, sicer protestirale na raznih ravneh, tudi v Vatikanu, vendar je bilo pomenljivo, da predvsem zaradi načina, kako je bilo to storjeno oziroma zaradi nekorektnega odnosa do Grmiča. Grmič je potem sam odstopil z vseh cerkvenih funkcij, znašel se je, tudi eksistenčno, v zelo neugodnem položaju (oblasti so obljubljale, da mu bodo pomagale), v cerkvi pa so skušali tudi njegov idejni vpliv čim bolj zmanjšati in ga čim bolj izolirati. Oblasti so se zavedale, da je z njegovim neimenovanjem »izločena tudi možnost konfrontacije oziroma diferenciacije v vodstvu slovenske Rimskokatoliške cerkve.«¹⁰ Skupina, ki ni bila naklonjena Grmiču je bila vplivna in na oblastni strani je niso podcenjevali, čeprav so oblasti svojo politiko do cerkve v preteklih letih ocenjevale kot uspešno, z njo naj bi »uspeli omejiti tendence v politizaciji cerkve na razmeroma ozek krog duhovščine.«¹¹ Za glavnega »jastreba« so na prelomu osemdesetih let šteli koprskega škofa dr. Jenka. Ta je postavljajl nekatere zahteve, ki so kasneje postale tudi sestavni del »Šuštarjevega programa.« Jenko je po mnenju oblasti močno pritiskal že na nadškofa dr. Jožefa Pogačnika, da naj bolj odločno postavlja cerkvene zahteve in prepove sodelovanje duhovnikov v organih SZDL (v Pogačniku so oblasti videle sprejemljivega sogovornika, na katerega se da vplivati). Ob začetku Šuštarjevega mandata naj bi (tudi s posredovanjem kardinala Kuharića) skušal doseči, da bi ta zavzel do oblasti bolj trda stališča. V skupino bojevitih teologov, ki nasprotujejo dialogu z oblastmi, so uvrščale še dr. Franca Perka, ki je na srečanju intelektualcev v zamejstvu v Dragi leta 1980 zahteval spoštovanje človekovih in ustavnih pravic vernih, nevtravno šolo in dostop cerkve do sredstev javnega obveščanja, dr. Antona Stresa, dr. Rudija Konciljo in dr. Franceta Rodeta ter še nekatere (še kot študent je pozornost zbujal Ivan Štuhec zaradi katerega je moral na zagovor dr. Perko, ki je bil tedaj dekan Teološke fakultete). Članki in nastopi te skupine so bili v organih, ki so se ukvarjali s cerkvijo, večkrat kritizirani, s posamezniki pa opravljeni tudi razgovori.

Kljub neimenovanju dr. Grmiča, so v političnih vrhovih tudi imenovanje dr. Krambergerja šteli za znamenje naklonjenosti, saj se jim je zdel sprejemljiv. Prevladala je ocena, da se v Vatikanu zavedajo, da ima katoliška cerkev v Jugoslaviji in Sloveniji mnogo manj težav pri imenovanju cerkvenih dostojanstvenikov kot v večini vzhodnoevropskih držav, kjer oblasti na različne načine dosegajo imenovanje sebi všečnih ljudi. Zato v okviru svoje politike do določene mere upoštevalo tudi mnenje slovenskih oblasti. Za naklonjenost dialogu so šteli, da jim je uspelo Vatikan prepričati, naj za Pogačnikovega naslednika ne imenuje Jezernika ali koga drugega, pač pa prav dr. Alojzija Šuštarja. Pred kadrovskimi spremembami v Sloveniji, je novembra 1979 Celata, šef kabineta vatikanskega državnega sekretariata Agostina Casarolija izražal prepričanje, »da bodo izbor in osebne kvalitete novih škofov v Sloveniji zadovoljile tudi merila državnih oblasti, četudi Vatikan za nobeno osebnost ne more zagotavljati, kako se bo obnašala v konkretnih razmerah.« Jugoslovansko veleposlaništvo je ocenjevalo, da je »Vatikan soočen z zelo težkimi kadrovskimi problemi glede izbora škofov in v tem pogledu obstajajo dokaj nasprotujoča si stališča. Najti morajo primerno osebnost za izvajanje militantne usmeritve, hkrati pa morajo upoštevati mednarodni položaj SFRJ in doseženo raven odnosov med Cerkvijo in samoupravno družbo v Sloveniji.«¹²

Kadrovski kompromis je torej zadovoljil obe strani in postal dobra osnova za sodelovanje. Seveda pa je oblast kljub temu cerkev še vedno obravnavala z nezaupanjem in jo štela

⁹ Zapis razgovora, ki ga je naredil Mitja Ribičič, citirano po: Ljerka Bizilj, cerkev v policijskih arhivih, Ljubljana 1991, str. 21–22 (dalje: Bizilj, Cerkev)

¹⁰ Bizilj, Cerkev, str. 26.

¹¹ Zapisnik 14. seje predsedstva CK ZK Slovenije, ki je bila 29.1. 1979, ARS, dislocitana enota I (Arhiv CK ZKS).

¹² Bizilj, Cerkev str. 19.

za opozicijo (Služba državne varnosti je skrbno spremljala in analizirala njeno delovanje ter prisluškovala najvišjim cerkvenim dostojanstvenikom). Vendar je hkrati tudi ugotavljala, da so »bili v zadnjem obdobju ... med vodstvom RKC na Slovenskem, posebno vodstvom ljubljanske in mariborske škofije, ter družbenopolitičnimi predstavniki oziroma družbo, vzpostavljeni dokaj dobri, ugodni medsebojni odnosi. Sprejeto je bilo načelo, da se vse morebitne težave, spori in problemi med RKC in družbo rešujejo z medsebojnim dogovarjanjem.«¹³

Dogajanje na ravni cerkev – država v osemdesetih letih je sicer treba obravnavati v kontekstu daljšega zgodovinskega obdobja. Iskanje življenjskega sožitja, ki bi zadovoljevalo obe strani, se je začelo že konec petdesetih let (izvolitev papeža Janeza XXIII leta 1958, ki je veljal za zagovornika dialoga in opuščanja politika nasprotovanja komunističnim oblastem) s postopnim popuščanjem represije, izpustitvijo večine duhovnikov iz zaporov ter nekaterimi »koncesijami« Katoliški cerkvi. S politiko dialoga je nadaljeval tudi papež Pavel VI (1963–1978). Po drugem vatikanskem koncilu (1962–1965) in sprejetju beograjskega protokola 25. junija 1966 je obveljalo načelno stališče, da ima država (tudi socialistična) oblast nad gospodarstvom in politiko, Cerkev pa nad duhovnim življenjem.¹⁴ »Vmesna« polja, kjer so se interesi obojih prepletali (socialno področje, kulturni objekti, praznovanja, vzgoja in izobraževanje ipd.), so v Sloveniji postali predmet javne obravnave in tudi pogajanj med predstavniki Katoliške cerkve in oblastjo že v drugi polovici sedemdesetih let, ko je bilo urejanje odnosov z verskimi skupnostmi prepuščena republikam. Ustavne opredelitve položaja cerkva v Jugoslaviji so od ustave leta 1946 temeljile na ločitvi cerkve od države, cerkvene posesti so bile nacionalizirane, cerkvam pa odvzeti prejšnji privilegiji oz. poseben položaj. To je veljalo tudi za nekatere funkcije, ki so jih prej opravljale »v imenu« države, npr. pri sklepanju porok, na vzgojnem, šolskem in karitativnem ter drugih področjih. Nacionalizacija je cerkvam vzela veliko premoženja, njihov pravni položaj v zvezi z lastnino pa do ustave leta 1963 ni bil jasno definiran oziroma prepuščen raznim zakonskim in podzakonskim aktom ter uredbam. Šele ustava iz leta 1963 je določila, da imajo lahko verske skupnosti »v mejah, ki jih določa zvezni zakon, lastninsko pravico na nepremičninah.«¹⁵ Ustava iz leta 1974 je v določilih, ki govorijo o cerkvi ostala enaka kot tista iz leta 1963, čeprav si je zlasti Katoliška cerkev prizadevala, da bi si izborila pravico do pristopa v javne medije, več pravic na področju šolstva (da naj ne bi bila omejena zgolj na svoje potrebe), pravico staršev, da svojim otrokom zagotovijo isto svetovnonazorsko, versko in moralno izobrazbo kot jo imajo sami in možnost karitativne dejavnosti. Ustava naj bi tudi prepovedovala omejevanje verske svobode in izpovedovanja vere (in ne samo zlorabe vere v politične namene). Tu cerkev ni bila uspešna, ta vprašanja niso prišla v ustavo, urejala pa naj bi jih zvezna zakonodaja in zakonodaja v posameznih republikah. Zvezni zakon o položaju verskih skupnosti, s katerim so bile prvič po vojni priznane kot subjekt, je bil sprejet leta 1953, po sprejemu ustave leta 1963 je bil delno spremenjen. Po sprejetju ustave iz leta 1974 naj bi stvari podrobneje urejal republiški zakon, ki pa je v osnovi ostajal podoben zveznemu, natančneje pa je določal dejavnost verskih skupnosti. Pri razpravi o zveznih ustavnih spremembah leta 1988 si je Katoliška cerkev v Sloveniji prizadevala, da bi iz ustave brisali tisti del člena, ki govori o tem, da je vera zasebna zadeva. Pri tem so imeli načelno podporo slovenskih oblasti vendar brez dosti upanja, da bi predlog uspel. Do spremembe ustavne opredelitve je potem prišlo z amandmaji na slovensko

¹³ Gradivo za 15. sejo predsedstva CK ZKS 5. 2. 1979. ARS, dislocirana enota I (Arhiv CK ZKS), fond seje predsedstva CK ZKS.

¹⁴ Informacija o odnosih med SFR Jugoslavijo in Vatikanom, Republiški komite za mednarodno sodelovanje, oktober 1985, Arhiv vlade Republike Slovenije.

¹⁵ Ustava SFRJ, Ustava SRS, Časopisni zavod Uradni list SRS, Ljubljana 1963 (46. člen zvezne ustave).

ustavo naslednje leto (1989), ko se je člen ustave spremenil in se je glasil: »Izpovedovanje vere, zasebno ali javno, posamično ali v skupnosti z drugimi je svobodno.«¹⁶ Ta dikcija naj bi prišla tudi v načrtovane spremembe zvezne ustave, do katere pa zaradi razpada Jugoslavije ni prišlo, čeprav se je razprava o tem začela. Opredelitev se je ohranila tudi v novi slovenski ustavi leta 1992, dodatno pa je bila razširjena s stališčem, da se ni nihče dolžan opredeliti glede verskega ali drugega prepričanja, da imajo starši pravico, da v skladu s svojim prepričanjem zagotavljajo svojim otrokom versko in moralno vzgojo. Varovalka na račun otrok je bil dodatek, da mora biti to usmerjanje v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo ter z njegovo svobodo vesti in verske opredelitve oz. prepričanja.

Od konca šestdesetih let dalje je bila Slovenija v odnosu do cerkva (tudi Katoliške) na splošno najbolj liberalna v Jugoslaviji »popuščanje« cerkvenim zahtevam pa so oblasti v drugih republikah in v federalnem centru v osemdesetih letih sprejele kritično, verna in demokratično usmerjena javnost pa tudi z odobravanjem in prepričanjem, da je to presedan, ki mu bodo sčasoma sledili tudi drugi.¹⁷

Odnose z verskimi skupnostmi, vključno s Katoliško cerkvijo, sta v Sloveniji urejala dva organa: Komisija za odnose z verskimi skupnostmi, ki je kot državni organ delovala v okviru Izvršnega sveta Socialistične republike Slovenije – IS SRS (ustanovljena je bila sicer že na 1. zasedanju SNOS-a februarja 1944, pod različnimi imeni je delovala do 25. julija 1991) in Koordinacijski odbor za urejanje odnosov med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi pri RK SZDL (ustanovljen oktobra 1970), ki je bil sestavljen delegatsko, z zelo širokim zastopstvom posameznih družbenopolitičnih organizacij in skupin pa tudi posameznikov, vključno z duhovniki, ki pa so bili v njem kot občani (v celoti je imel od štirideset do petdeset članov).¹⁸ Spremljal je celotno družbeno problematiko, povezano z odnosi med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi (zakonodaja o verskih skupnostih, premoženjskopravna vprašanja, vzdrževanje sakralnih objektov in gradnja novih, dejavnost veroučnih skupin, verski tisk, pogrebi, oprostitev od udeležbe na orožnih vajah ipd.). Zato je imel odbore tudi na krajevni, občinski in mestni ravni ter v obalni konferenci SZDL. Vanje so se (odvisno od lokalnih razmer in stališča posameznih škofov na eni ter političnih organov na drugi strani) vključevali tudi duhovniki. Koordinacijski odbor je imel tudi t. i. »minikoordinacijo«, ki je

¹⁶ Poročevalec državnega zbora Republike Slovenije, 21.4. 1989, št.10/89.

¹⁷ Tak primer je bil npr. praznovanje božiča. Zvezni sekretariat za informacije je leta 1987 naredil analizo reakcij na božično čestitko dr. Alojzija Šuštarja preko radia in ugotovil, da so reakcije večinoma pozitivne in da je s tem presežena dolgoletna dilema o tem, ali je božič javna zadeva ali ne in da to pomeni izboljšanje odnosov med samoupravno skupnostjo in cerkvami. Reakcije glede možnosti, da bi bil božič praznik so bile po Jugoslaviji različne, večinoma negativne. Ponekod so bili tudi komentarji, da je to odraz slovenske upornosti (tako kot kritike štafete mladosti ali civilnega služenja vojaškega roka). Skrajna reakcija je bila v Makedoniji, tamkajšnji predsednik SZDL je vprašanje božiča označil za »»duhovni luksuz«»v razmerah, ko imajo ljudje eksistenčne probleme zaradi česar naj se Makedonija s tem vprašanjem sploh ne bi ukvarjala. Sloveniji je s čestitko prva sledila Srbija, to je pravoslavni patriarh German. (Informacija o reagovanju domačih i inostranih sredstava informisanja i verske štampe u Jugoslaviji na božičnu čestitku nadbiskupa Alojzija Šuštarja preko Radio – Ljubljane, kao i na objavljivanje u našoj štampi božične čestitke patrijarha Germana, ARS, dislocirana enota I (Arhiv CK ZKS, fond predsednikova dejavnost).

¹⁸ Koordinacijski odbor so sestavljali delegati RK SZDL, CK ZKS, Republiškega sveta ZSS, Republiškega odbora ZZB NOV, RK ZSMS, mestnih in obalnih konferenc SZDL, medobčinskih svetov SZDL, Marksističnega centra CK ZKS, obeh univerz, Teološke fakultete, Izobraževalne skupnosti SRS, Zavoda SRS za šolstvo, Republiškega sekretariata za notranje zadeve, Republiškega komiteja za informiranje, Ustavnega sodišča SRS, Zavoda RS za spomeniško varstvo, SAZU, Slovenskega duhovniškega društva, Cirilskega društva slovenskih bogoslovcev, Rdečega križa, Društva izdajateljcev časnika 2000, Slovenske izseljenske matice, javni družbeni delavci. (Tinkara Grilc, Odnos med državo in Cerkvijo v Sloveniji v osemdesetih letih, diplomska naloga, Univerza v Ljubljani., FF, Oddelek za zgodovino, 1999 in Andrej Oberstar: Odnos med cerkvijo in državo v 80. letih 20. stoletja, diplomska naloga, prav tam.)

bila sprva mišljena kot delovno telo in je štela med pet in deset člani. »Mini«, kot so jo popularno imenovali, je bila v resnici »maksi.« Njena sestava se je sicer spreminjala, na prelomu v osemdesetih let pa so bili v njej najpomembnejši republiški funkcionarji, vključno s predsednikom RK SZDL in sekretarjem (predsedstva) CK ZKS, notranjim ministrom in še nekaterimi predstavniki zakonodajnih in drugih organov ter kakšen od glavnih urednikov medijev. Tedaj se je »mini« sestajala enkrat ali dvakrat mesečno, odločala je o vseh ključnih vprašanih odnosov s cerkvami. Do srede osemdesetih let se je raven zastopstva precej znižala, seje so postajale redkeje leta 1988 pa je »minikoordinacija« prenehala delovati.

Do spremembe je prišlo zaradi kritik s strani cerkva, zlasti Katoliške, na račun dejavnosti Koordinacijskega odbora (posredno pa s tem seveda tudi na vlogo »minikoordinacije, ki ni bila formalen organ), na sestavo katerega niso mogle kaj dosti vplivati. Zato se je Koordinacijski odbor leta 1985 preoblikoval v Svet za odnose z verskimi skupnostmi, ki je imel 64 članov. Njegovo izvršno telo je bilo sekretariat sveta, ki so ga sestavljali predstavniki verskih skupnosti in oblasti. Tu je bil dialog lahko precej širši in pogosto so stališča sveta oz. njegovega sekretariata naletela na kritike v bolj ortodoksnih družbenopolitičnih organizacijah ali pri delu politikov, pa tudi na nižjih, občinskih ravneh.

Komisija za odnose z verskimi skupnostmi pri IS SRS je bila namenjena tekočemu reševanju problemov na podlagi usmeritev »minikoordinacije« in Koordinacijskega odbora. Skrbela je tudi za srečanja predstavnikov posameznih verskih skupnosti (med drugim je enkrat letno organizirala novoletni sprejem, ki je služil tudi za razne neformalne dogovore). Njen sekretariat, ki ga je vodil profesionalni pravnik, je skrbel za reševanje sprotnih konkretnih zadev verskih skupnosti (razne upravne zadeve, vloge in prošnje posameznih duhovnikov ipd.) Interveniral je tudi na nižjih ravneh, če je prihajalo do nepravilnosti ali zastojev pri reševanju posameznih problemov (velikokrat je šlo za lokacijska dovoljenja, vprašanje osmrtnic, pritožb občanov na račun posameznih župnikov in podobne stvari). Sekretariat je imel stalne razgovore s predstavniki cerkvenih institucij.

Predsednik Komisije za odnose z verskimi skupnostmi je bil vsakokratni podpredsednik IS SRS, zadolžen za družbene dejavnosti (1976–1980 Stane Kolman, 1980–1985 Dušan Šinigoj, 1984–1989 dr. Boris Frlec). Po tem, ko je nadškofovsko funkcijo leta 1979 prevzel dr. Alojzij Šuštar, sta bila z njim tako Šinigoj kot Frlec v stalnih pisnih, telefonskih in osebnih stikih, čeprav so bili tudi prej stiki z nadškofom Pogačnikom prav tako pogosti.

Šuštarjem so se odnosi med cerkvijo in državo vzpostavili na novi ravni.

Za prvo fazo (v začetku osemdesetih let) je značilno oblikovanje zahtev cerkvene strani, ki jih je Šuštar oblikoval v nekaj temeljnih točk, njegov teolog pa so jih nato razdelali.¹⁹ Šlo je za zahteve, ki so se deloma pojavljale že prej, deloma pa so bile artikulirane na novo. Šuštar jih je v osnovi povedal že tujim novinarjem takoj po nastopu nadškofovske službe in na sestanku z drugimi škofi, tako da so zanje v političnem vrhu vedeli že iz obveščevalnih virov še preden jih je prvič omenil Ribičiču. Ocenjevali so, da gre v osnovi za »podaljšano roko papeževe politike«. Oblikovanje točk, ki naj bi jih država in katoliška cerkev reševali skupaj, je na njunem prvem sestanku po posvetitvi Šuštarja v nadškofa Ribičič načelno podprl. Vendar to ni bil enoten sklep političnega vrha, nekaj mesecev kasneje (po dogodkih na Poljskem) se je Ribičič moral opravičevati, da takrat množičnih akcij Katoliške cerkve, ki so sledile njegovemu sestanku s Šuštarjem (organizirana aktivnost cerkve v zvezi s posameznimi zahtevami, npr. podpisovanje zahtev da se uvedejo verske oddaje na TV, op. p.) še ni

¹⁹ Dokumenti in razprave govorijo o različnem številu točk: devetih, trinajstih, petnajstih in osemnajstih, gre za različne obdelave istih problemov. Škof jih je v grobem prvič predstavil na sestanku z Mitjo Ribičičem, potem naj bi jih po škofovem naročilu v 15. točkah razdelal dr. Franc Rode.

bilo.²⁰ O Šuštarjevih zahtevah (tedaj v 18 točkah) je bil nato sprejet sklep, da jih bodo temeljito analizirali v okviru »minikoordinacije« in pripravili odgovore, poleg tega pa bodo analizirali tudi vsebino maš v ljubljanski in mariborski škofiji na temo klerikalizma in antiklerikalizma ter vatikansko politiko v zvezi z madridsko konferenco o človekovih pravicah.²¹

Dialog s Šuštarjem je tako potihem dobil domovinsko pravico, nekaj kasneje pa tudi zeleno luč, kljub občasnim ostrim besedam, da oblast na partnerstvo s cerkvijo ne bo pristala. Oboje naj bi nadškofu povedal Dušan Šinigoj, ki je bil po funkciji zadolžen za operativno plat zadeve. Šuštar je nato na Šinigojevo pobudo zahteve tudi uradno zapisal in mu jih poslal, sprva v bolj posplošeni in spravljivi obliki, kot so se prej pojavljali v cerkvenih krogih in posamičnih javnih nastopih in člankih.²² Zahteve je kasneje cerkveni vrh razdelal in konkretiziral, ter z demokratizacijo političnega prostora v Sloveniji tudi širil, zadevale pa so cerkev na praznovanja (zlasti božič), karitativno dejavnost, graditev novih cerkvenih objektov in obnovo starih, vlogo Cerkev v javnih medijih, duhovno oskrbo po bolnišnicah in domovih ter v zaporih, ureditev socialnega statusa duhovnikov, verski tisk, cerkveno šolstvo in priznanje spričeval (tudi vprašanje ponovne vključitve teološke fakultete v Univerzo, kjer je bila cerkev sama v dvomih kako, ker je želela ohraniti svojo kadrovsko avtonomijo in svoje kriterije za izvolitev), idejno nevtralnno šolo, vlogo Slovenskega duhovniškega društva (ukinjeno je bilo leta 1990), odnos do preteklosti (vloga Katoliške cerkve in škofa dr. Gregorija Rožmana med vojno²³ in s tem med drugim tudi sporni spomenik pred stolnico v spomin na demonstracije žensk leta 1943, ki naj bi jih Rožman dal razgnati), zapostavljenost vernikov v nekaterih poklicih in družbi sploh, kasneje tudi vprašanje narodne sprave²⁴ ter vprašanje cerkvenega premoženja oz. odškodnine zanj.

V drugi fazi (do srede osemdesetih), let je Katoliška cerkev, da bi zahteve uresničila in oblastem pustila čim manj maneverskega prostora, organizirala razne oblike javnega pritiska. V ta namen je tudi ustanovila razne formalne in neformalne organe (nekateri, npr. Medškofijski odbor za študente, so obstajali že prej). Šuštar je kmalu ustanovil Teološki svet kot posvetovalni organ ljubljanske nadškofije. Svet naj bi deloval kot neke vrste »ideološka komisija« analiziral tisk, publikacije, ravnanje oblasti in na podlagi tega določal cerkveno strategijo.

²⁰ Magnetogram s seje Predsedstva CK ZK Slovenije, ki je bila dne 13.12. 1980 na Centralnem komiteju ZKS, ARS, dislocirana enota I (Arhiv CK ZKS), fond seje predsedstva CK ZKS. Ribičiča so sicer na seji močno kritizirali, vendar zaradi drugih zadev (izjav, izrečenih v nedavnem intervjuju v Startu).

²¹ Prav tam, razprava Milana Kučana.

²² Pismo ljubljanskega škofa in metropolita dr. Alojzija Šuštarja Dušanu Šinigoju, predsedniku Komisije za odnose z verskimi skupnostmi pri IS SRS, 16. marec 1981, Arhiv RS, dislocirana enota II (Arhiv RK SZDL).

²³ Cerkevna stran je sredi osemdesetih let še posebej reagirala na pisanje Ivana Jana o škofu Rožmanu, želela je vedeti, kaj naj bi – glede na dotedanji dialog – pomenilo, da njegovo pisanje objavlja Delo in se mu tudi sicer posveča veliko pozornosti. Pogovore o tem je mogoče razumeti v smislu, naj nobena stran ne potencira tega občutljivega problema, ker so v tistem trenutku pomembnejše aktualne zadeve.

²⁴ Vprašanje sprave je postalo še zlasti aktualno po večstrankarskih volitvah in spremembi oblasti spomladi 1990. Še pred tem, 5.marca 1990, je v zvezi s tem v posebnem pismu na pobudo svojega člana dr. Janka Pleterskega stališče objavilo Predsedstvo Republike Slovenije. Predsedstvo se je zavzelo za »državlansko umiritev« in za preučitev odgovornosti državnih organov za povojne krivice. Sprave naj politične stranke ne bi izkoriščale v politične namene. Slovenska škofovska konferenca je nekaj dni kasneje, 13. marca, v razmerah ostrih izjav posameznih teologov in siceršnjih polemik pred volitvami, odgovorila z dokaj spravljivo izjavo o narodni spravi, v kateri je bilo med drugim zapisano, da bi se morali odpovedati vsaki želji po obračunavanju (vsebinsko izjave glej v France M. Dolinar, Resnici na ljubo, Ljubljana 1998). Do simbolične pravne slovesnosti v kateri sta sodelovali Katoliška cerkev in država (nadškof in predsednik predsedstva Milan Kučan) je (nato ob velikem prizadevanju nekaterih kulturnih krogov, zlasti pa Spomenke Hribar) prišlo po volitvah, 8. julija 1990 v Kočevskem Rogu (več o tem: Božo Repe, Mesto druge svetovne vojne v notranjem razvoju Slovenije in Jugoslavije, Prispevki za novejšo zgodovino 2000, št. 2, str. 95–106).

Praksa so postali stalni sestanki slovenskih škofov. Leta 1983 je bila ustanovljena Slovenska škofovska konferenca v okviru Jugoslovanske škofovske konference (desetletje kasneje, po osamosvojitvi Slovenije, leta 1993, je postala samostojna). Konferenca je pripomogla k poenotenju cerkvene politike v vseh treh škofijah in s tem omejila možnosti, da bi oblasti izkoriščale razlike med stališči vodstev posameznih škofij. Konferenca je s svojimi izjavami in izjavami Komisije za pravičnost in mir (ki jo je vodil dr. Anton Stres) začela javno posegati v aktualne politične razmere v osemdesetih letih.

Medtem ko se je Katoliška cerkev homogenizirala in poenotila v svojih zahtevah, pa je oblastna stran postajala vse bolj heterogena in neenotna in je vse težje našla argumente za zavračanje cerkvenih zahtev.

V tretji fazi (druga polovica osemdesetih let) je šlo vedno bolj za taktična in vedno manj za ideološka vprašanja: kdaj, do katere mere in v kakšni obliki uresničiti cerkvene zahteve. Prvi pomemben korak je bil prodor v necerkvene medije. Do leta 1982 so odnose med cerkvijo in državo v njih v glavnem interpretirali dr. Vekoslav Grmič in laični strokovnjaki za religijo. Dr. Alojzij Šuštar je do pomembnejšega intervjuja v Delu prišel februarja 1982²⁵ (prej so le predstavljali njegov portret ali povzemali njegove izjave). Prelom pa je bil intervju za Dolenjski list za božič leta 1985, ki ga je naredil Marjan Bauer. Njegov izid so oblasti sprva zaradi nekaterih spornih tez prepovedale, nato je, po pismu Bauerja Šetincu, korigiran izšel januarja 1986.²⁶ Šetinc je nadškofu razložil, da je šlo za »nesporazum«, da je bilo Dolenjskemu listu »predlagano« naj objavo zamakne zato, ker je pri intervjuju šlo za nekoordinirano akcijo več časopisov, kar so želeli preprečiti.²⁷ Za intervju je škofa res prosilo več časopisov, med njimi tudi Delo in Teleks, vendar je škof dal intervju samo Dolenjskemu listu, ki ga je prvi prosil, tako da je bil Šetinčev izgovor precej prozoren. Simbolično pa je bilo, da so se oblasti škofu za zaplet opravičile. Dogodek z intervjujem se je zgodil prav v času, ko je zveza komunistov začela popuščati pri ideološkem vrednotenju religije in se je morda komu zdelo, da bo sočasna publiciteta škofa v javnih medijih vendarle preveliko odstopanje. Program ZKJ (iz leta 1958) je bil v tem času večkrat kritiziran zaradi formulacije, da se morajo komunisti boriti proti verskim zablodam in zaostalosti. Nekateri vodilni partijski funkcionarji v Sloveniji pa so menili, kot je povedal Šetinc Šuštarju, da je treba program interpretirati v smislu »boja proti tistim oblikam religiozne zavesti, ki preprečujejo človeku, da se vključuje v pozitivna prizadevanja za splošni napredek.«²⁸ Resolucija z 9. kongresa ZKS naj bi program popravljala s stališčem, da komunisti spoštujejo versko prepričanje ljudi.

Za prodor Katoliške cerkve v javne medije in javnost sploh, pa je bilo psihološko najpomembnejše praznovanje božiča. Vprašanje je bilo kot ključno izbrano zelo premišljeno, saj je cerkev tu lahko računala na podporo večine ljudi (kar so pokazale tudi javne ankete), oblast pa se je lahko sklicevala na to, da je božič tudi družinski in ljudski in ne zgolj cerkveni praznik. Božič je omogočil vstop cerkve tudi v tedaj najbolj posvečeno medijsko trdnjavo oblasti, to je televizijo.

Razprava o božiču se je začela sredi osemdesetih let, oblasti pa so mnenje javnosti, politike in zveznih organov preizkušale najprej z omenjanjem in opisovanjem božiča v časopisih,

²⁵ Posebej si prizadevam, da bi premagovali predsodke, Delo 20.2. 1982.

²⁶ Več o tem: Bizilj, Cerkev str. 52–54.

²⁷ F. Šetinc in B. Frlec: Nepopolni zapis razgovorov ob srečanju z nadškofom dr. Šuštarjem 20.12. 1985, ARS, dislocirana enota I (Arhiv CK ZKS, fond predsednikova dejavnost).

²⁸ Prav tam.

ki se je pogosteje začelo pojavljati leta 1985.²⁹ Konec leta 1986 je slovenska škofovska konferenca tudi uradno predlagala, da bi bil božič dela prost dan.³⁰ To je sicer enkrat prej že brezuspešno poskusila jugoslovanska škofovska konferenca, ki se je leta 1984 obrnila na predsedstvo SRS, vendar je slovenska škofovska konferenca, ocenjevala, da so razmere v Sloveniji pač specifične in se zato splača ponovno poskusiti.³¹ Ponovna pobuda je sprožila dolgotrajne razprave v posameznih političnih organih. Konkretne posledice so bile, da se je božič v naslednjih dveh letih v medijih še bolj poudarjal, nadškof je lahko po radiu prebral tudi božično poslanico, televizijski program je bil prilagojen prazniku, v Cankarjevem domu je bil organiziran božični koncert. Soglasje o božiču kot dela prostemu dnevu (ki bi ga morda povezali tudi z novoletnimi počitnicami), je bilo med verskimi skupnostmi in v političnem vrhu doseženo leta 1989.³²

Do leta 1989 so postopno reševali tudi druga vprašanja iz »Šuštarjevega programa«, najprej vprašanje verske oskrbe v domovih za ostarele, deloma tudi za zapornike (simboličen prelom je pomenil obisk Šuštarja v zaporu na Dobu leta 1988)³³, na koncu formalno tudi karitativne dejavnosti (ki jo je cerkev do spremembe zakonodaje izvajala v raznih prikritih oblikah, država pa tolerirala). Nekaj ključnih vprašanj (npr. denacionalizacija, verski pouk v šolah) pa je ostala nerešena dediščina za nove oblasti.

Nov izziv za obe strani je prinesel nastanek večstrankarstva. Ob nastanku političnih zvez in nato strank je bilo opazno, da vrh Katoliške cerkve ni imel enotnega stališča o tem, koga podpreti. Načelno je seveda imel protikomunistično stališče oz. je kazal bolj ali manj prikrito negativno stališče do strank, ki so izšle iz nekdanjih družbenopolitičnih organizacij. Na terenu so podporo duhovnikov dobivale desno usmerjene stranke, sprva največ krščanski demokrati, medtem ko je nadškof nastopal bolj previdno. Za ustanovni zbor Slovenskega krščansko-socialnega gibanja (kasnejših krščanskih demokratov), ki je zaradi možne povezave cerkve in politike in oživitve klerikalizma najbolj skrbel oblasti, je dr. Alojzij Šuštar dejal, da zanj ni vedel in se je strinjal s stališčem oblastne strani, da »politično organiziranje krščanskih gibanj ni v interesu institucionalizirane cerkve na Slovenskem.«³⁴

Po večstrankarskih volitvah se je dialog katoliška Cerkev – država preselil v drugačne okvire. Leta 1991 je bila ukinjena Komisija SR Slovenije za verska vprašanja, tri leta kasneje (leta 1994) je bil imenovan Urad za verske skupnosti), še pred tem pa je bila leta 1993 ustanovljena mešana Krovna komisija Rimskokatoliške cerkve in Vlade republike Slovenije, ki naj bi preučila položaj Katoliške cerkve v Sloveniji in pripravila predloge za njeno ureditev. V osnovi se stališče Katoliške cerkve iz osemdesetih let, da (p)ostane enakovreden partner oblastem, ki z njimi razpravlja o »delitvi interesnih sfer«, ne pa zgolj ena od institucij civilne družbe, ni spremenil. Se je pa položaj cerkve politično in ekonomsko močno okrepil in je z Vatikanom v ozadju postal tudi predmet neposrednih meddržavnih odnosov. V tem kontekstu Katoliška cerkev ni

²⁹ Sredstva javnega obveščanja o božiču in v zvezi s praznovanjem božiča, ARS, dislocirana enota II (Arhiv RK SZDL).

³⁰ Zapis s seje »Mini«, 4.6. 1987, ARS, dislocirana enota II (Arhiv RK SZDL).

³¹ Komisija za odnose z verskimi skupnostmi 26.11. 1986, predlog Slovenske pokrajinske škofovske konference, da bi bil božič dela prost dan, ARS, dislocirana enota II (Arhiv RK SZDL).

³² Zapisnik 3. seje Sveta za odnose z verskimi skupnostmi, dne 21.2. 1989, ARS (dislocirana enota II, Arhiv RK SZDL).

³³ Zapis o razgovoru podpredsednika izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije in predsednika komisije SR Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi dr. Borisa Frleca in namestnika predsednika komisije Draga Smoleta z ljubljanskim nadškofom in metropolitom dr. Alojzijem Šuštarjem ter pomožnim škofom in generalnim vikarjem Jožefom Kvasom dne 19. januarja 1989, ARS (Arhiv vlade RS).

³⁴ Boris Frlec: Kratek zapis telefonskega razgovora z ljubljanskim nadškofom dr. Šuštarjem dne 14.3. 1989 ob 11 uri, ARS, dislocirana enota I (Arhiv CK ZKS, fond predsednikova dejavnost).

bila več le ena od treh približno enako močnih religij kot prej v Jugoslaviji. Slovenija je kot »katoliška država« postala mnogo bolj odvisna od vatikanskega vpliva, kar je bil eden od strateških interesov Vatikana pri priznanju Slovenije in Hrvaške pa tudi v širšem kontekstu zrušitve komunističnih režimov v vzhodni Evropi. S tem tudi ni bilo več potrebe po spravljivi in koncilialni politiki, kakršno je zagovarjal dr. Alojzij Šuštar, pač so v ospredje prišli bojeviti in goreči zagovorniki rekatolizacije Slovenije na vseh področjih. Spremembo politike je leta 1997 simboliziralo imenovanje dr. Franceta Rodeta za Šuštarjevega naslednika.

Razmerje med Katoliško cerkvijo in oblastjo je bilo v osemdesetih letih še vedno trdo in močno obremenjeno z grenkimi zgodovinskimi izkušnjami, a kljub temu pretežno dialoško in partnersko, ter v končni posledici produktivno in koristno za slovensko družbo v celoti. Oblast in cerkev sta probleme reševali postopno, ob upoštevanju političnih razmer, javnega mnenja in razmerja sil znotraj obeh strani. Cerkev je bila za to pripravljena marsikaj žrtvovati, tudi odkrito podporo opoziciji, kar ji je ta – zlasti krog okoli Nove revije – tudi očitala. Cerkev je prvenstveno sledila svojim ciljem, vendar je hkrati način demokratizacije v Sloveniji in proces osamovanja načelno in konkretno podpirala. Kasneje je imela tudi pomembno vlogo pri mednarodnem priznanju Slovenije. Za socialistično oblast, stisnjeno med zahteve opozicije in pritiske iz Beograda, sta bila dober odnos s Katoliško cerkvijo in njena podpora zelo pomembna. Bojevit opozicijska vloga cerkve po vzoru nekaterih vzhodnoevropskih držav, bi razmere znotraj Slovenije mnogo bolj zaostila, omejila reformatorsko strujo znotraj oblasti in otežila mehek prehod v večstrankarstvo, jugoslovanskim oblastem pa bi dala še dodatne argumente za oceno o »kontrarevoluciji« v Sloveniji in za možnost ukrepanja na tej podlagi. Takega odnosa pa ne nazadnje vsaj v večini ne bi podprli tudi slovenski verniki.

S u m m a r y

Catholic Church and Authorities in the 1980's

Božo Repe

The article focuses on the relation between the Slovene authorities and the Catholic Church in the 1980's. Aside from other events, the 1980's also denoted a marked turning point in the relation between the Catholic Church and the state. There were different reasons for this: the political situation outside and within Yugoslavia, a gradual liberalization of Slovene politics, but also the changes in the leadership of the Church and consequent changes in the politics of the Catholic church. The main characteristic of the first phase, at the beginning of the 1980's, was the formulation of the Church's demands. These demands, formulated in the form of several basic points by the then archbishop Dr. Alojzij Šuštar, were then elaborated upon by Šuštar's theologians. These points referred to celebrations of church holidays, especially Christmas, to caritative activities, to the building of new sacral buildings and renovation of old ones, to the role of the Church in mass media, to spiritual help in hospitals, senior citizens' homes and prisons, to regulating the social status of priests, to religious literature, religious education and recognition of religious schools' diplomas (as well as re-incorporation of the Theological Faculty into the University; since it wished to preserve the right to select and formulate the criteria for selecting its own staff, the church itself was uncertain about the manner in which this could be accomplished), to ideologically neutral school curriculums, to the role of the Slovene Catholic Society (abolished in 1990), to the authorities' attitude toward the past (the role of the Catholic Church and Bishop Dr. Gregorij Rožman during the Second World War), to ignoring believers in certain professions and in the society in general, and, later on, also to the questions of the so-called national reconciliation and church property, or compensation for the latter. In order to fulfil its demands and narrow the authorities' manoeuvring space as much as possible in the second phase (until the mid-1980's), the Church organized

different forms of public pressure. Aside from the already-existing Interdiocesan Committee for Students, it founded formal and informal agencies, for instance the Theological Council as an advisory body of the Ljubljana diocese, the Slovene Diocesan Conference (within the Yugoslav Diocesan Conference) in 1983, or the Committee for Justice and Peace, to name a few. Instead of ideological ones, tactical questions were the ones at stake in the third phase (during the second half of the 1980's): when, to what degree and in what form the demands of the Church could be fulfilled. The first important step in this direction was the breakthrough into non-religious media, especially the television, which was followed by the official recognition of Christmas.

The relationship between the socialist authorities and the Catholic Church in the 1980's still remained strained and strongly impeded by the bitter events of the past. Yet it was mostly dialogical and characterized by partnership, and turned to be productive and beneficial for the entire Slovene society. The authorities and the Church started to solve different questions in a gradual manner, considering the current political situation, public opinion and the proportion of power on both sides. In order to attain its goal, the Church was willing to sacrifice a lot, even the open support of the opposition. It followed its goals, yet it principally (as well as concretely) supported the democratization of Slovenia and the process of its gradual independence. The Church also played an important role in Slovenia's fight for international recognition later on. Good relations with the Catholic Church, and its support, were very important for Slovene socialist authorities squeezed between the demands of the opposition and the pressures from Belgrade. A more fighting stance of the Church, similar to the one in certain East European countries, would only aggravate the situation within Slovenia, limit the reformation movement within the Slovene government, and hinder the soft transition to a multi-party system. It would also arm

Yugoslav authorities with additional arguments in favor of establishing the existence of the so-called »counterrevolution« in Slovenia, and taking prompt action to suppress it. The majority of Slovene believers would not support such a relationship.